

Субсидиите – продоволствена сигурност или разрушаване на пазара

Антон Костадинов¹

Резюме: Подкрепата за производителите на храни има за цел стабилизиране на системата на храните в дългосрочен план. Субсидиите са противоречив инструмент за стимулиране на производството, освен ползите те провокират и конфликти. В статията се анализират най-широко използваните мерки за подкрепа на производителите на храни и ефектите, които предизвикват те. Невъзможността бедните страни да подкрепят производството на храни изостри търговските конфликти в световен мащаб и фрагментира пазара. В най-голямата си част производители от Африка са подложени на ценови натиск едновременно от повишаващите се цени на енергоносителите, на факторите за производство и същевременно на дъмпингови цени на вносни храни. Въпреки активната позиция на Световната търговска организация (СТО) за ревизиране и реформиране на политиките на субсидиране, не е постигнат значителен напредък в тази насока. Друг важен аспект по отношение на субсидиите е обусловен от факта, че производство на храни е въпрос на национална сигурност.

Ключови думи: субсидии, политики на субсидиране, продоволствена сигурност.

JEL: Q18, Q13, Q11.

¹ Антон Костадинов е доктор, главен асистент в секция "Международна икономика" в Института за икономически изследвания на БАН, e-mail: tonykostadinov@abv.bg

Увод

Субсидиране на производството на храни е разпространен инструмент за постигане на продоволствена сигурност. От една страна, такава подкрепа е обоснована и логична с оглед управлението на конкретен отрасъл. От друга страна, използването на непазарни мерки на конкурентен пазар провокира въпроси, свързани с лоялната конкуренция. Субсидиите могат да бъдат използвани като инструмент за поддържане на неконкурентни отрасли със значение за националната икономика.

Също така субсидиите могат да се използват и като инструмент, насочващ производителите в конкретен сектор към постигане на определени цели. Когато става дума за субсидиране на производството на храни, засягаме и националната сигурност. В среда на интензивна конкуренция най-често субсидиите са използвани като инструмент за постигане на конкурентни предимства в дългосрочен план на световния пазар. Освен това, субсидиите са инструмент за нерационално преразпределение на ресурсите в националното стопанство.

Актуалността на темата е обусловена от развиващите се тенденции на световните ресурсни пазари, в частност тези за храни. Изследването как субсидиите влияят върху пазара на храни изисква мултидисциплинарен подход. Тенденциите на българските пазари на храни са тревожни, а случващото се е предмет на национална сигурност. Икономически активното население, заето в селското стопанство, е на-

маляло с близо 50 % за периода след 2001 г. до днес; храните, консумирани на българския пазар, достигат до 93 % през първите месеци на 2013 година. Производителите в страната се налага да се конкурират със субсидиран внос, реализиран от големите търговски вериги. Навлезлите на местния пазар крупни търговски вериги разполагат с необходимото ноу-хау, финансов и административен ресурс, наложиха нови правила на местния пазар. Очакванията българските производители на храни да се адаптират към новите условия не се оправдаха.

От друга страна България също разпределя субсидии с фокус към зърнопроизводителите, това предизвика съответен дисбаланс, резултатите се изразиха в намалено местно производство и оттегляне на икономически активното население от производството на храни.

Обект на настоящата разработка са политиките на субсидиране в развитите страни и в частност САЩ и Европа, а неин **предмет** – задълбочаващото се неравенство между пазарните участници от развитите и развиващите се страни и ограничаването на негативните ефекти от прекомерното субсидиране.

Основна цел на разработката е да се идентифицират и анализират противоречията, които създават практиките на субсидиране на производителите на храни в САЩ и Европа, да се синтезират препоръки за тяхното влияние върху пазара и да се очертаят положителните страни и негативите.

1. Основни фактори, обуславящи политиките на субсидиране

Корените на политиките на субсидиране и експортната подкрепа може да се търсят както във вътрешнополитически, така и във външнополитически план. В политически аспект се приема, че запазването на социалният мир е по-важно в сравнение с външнотърговските отношения. Интензивната конкуренция на глобалните пазари

принуждава националните правителства да използват широк инструментариум с цел стимулиране на местното производство. На фона на нарастващото население в световен мащаб, безпрецедентната урбанизация, оттеглянето на икономически активно население от производството на храни, политиките на субсидиране изглеждат логично.

Въпросът дали субсидиите разрушават пазара, или го стабилизират е дискуссионен. Налице са силни аргументи и в двете посоки. Парадоксално е използването на непазарни методи за управление на пазара във водещи икономики в света. Предвид дуалната същност на субсидиите, те могат да стимулират стопанските агенти, но и да дестабилизируют пазара; при употребата им е необходимо да се търси баланс на интересите на широк кръг стопански и нестопански субекти.

Аргумент в подкрепа на политиките на субсидии е възникването на форсмажорни обстоятелства като военни конфликти и природни катаклизми, които имат значително влияние върху продоволствената сигурност и системата на храните. Националните правителства се застраховат, като изграждат субсидиран, но силен аграрен сектор като елемент на националната сигурност. Освен тези причини за използване на субсидиите са възможни и следните:

- субсидиите могат да се приложат към индустрия в начална фаза на развитие – в случаите, когато локалният пазар е доминиран от чуждестранни компании. Недостатъчната концентрация на капитал в конкретната индустрия може да се окаже критично условие за нейната конкурентоспособност. В такива случаи може да се използва субсидиране за конкретен период от време до постигане на желани показатели – концентрация на капитал, конкурентоспособност, и други.
- политики на субсидиране могат да се използват за индустрия, засягаща националната сигурност и когато на риск е

подложена голяма социална група. Тогава правителството може да приеме няколко линии да действат. То може да остави ефектите от пазара да окажат въздействието си върху индустрията, може да субсидира чрез директни плащания или може да ограничи банкрута в отрасъла, използвайки финансови механизми.

- субсидиите са инструмент в ръцете на правителствата да насочат фирмите към конкретно поведение на пазара. Пример за това може да бъде отговорното поведение на фирмите към околната среда.

Аргумент против субсидиите е възможността външни конкуренти да извадят от бизнеса локалните производители чрез ниски цени. Дъмпингът според СТО (Световна търговска организация) има негативни последици като фрагментиране на пазара.

Според СТО (WTO 31 Маю 2012 г.) намаляването на протекционистичните мерки е основна цел. Също така намаляването с една трета на тарифите, възпрепятстващи търговията по цял свят, ще повиши глобалният продукт с \$686 млрд. щ. долара. Последните три пика – през 2008, 2011 и 2012 г., на последната глобална финансово-икономическа криза са основен фактор, който принуди търговските политики на някои страни да се променят драстично.

През 2012 г. се появиха сигнали за промяна на търговските политики в посока по-скоро „обръщане навътре“. Лидери от G-20, тоест най-развитите икономически държави, отбелязаха политиките за затваряне на икономиката като възможен стъп на растеж на собствените им икономики (WTO, 31 Маю 2012 г.). Ограничаването на отрицателните ефекти от негативните тенденции в световен мащаб е средство за запазване на растежа в националното стопанство. Използват се широк кръг от мерки, вариращи от субсидиране на производство до субсидиран износ. Това, от своя страна, стана причина за напрежение и фрагментация в международната търговия.

Търговските бариери и субсидиите за производителите са причина за разходи както на страните, които използват такива търговски политики, така и за техните партньори. Търговските бариери ограничават търсенето на продукти от конкретен търговски партньор, докато субсидиите предизвикват прекомерно предлагане. Това понижава световните цени и означава невъзможност за несубсидираните производители да се конкурират. Търговските бариери поддържат неефективното местно производство, не позволяват ефективно разпределение на ресурсите в световното стопанство и намаляват търсенето на ресурси от външни търговски партньори. Отнемането на ресурси от печеливши сектори и насочването им към други изкуствено може да породи свръхпредлагане и да деформират пазара. Други последици от търговските бариери и субсидиите, от които крайните потребители понасят щети, са повишаването на разходите за внос на определени ресурси, както и внасянето на неефективност в икономиката като цяло.

Субсидиите по презумция би трябвало да понижат крайните цени на храните. Също така свързаните с този сектор индустрии като хранително-вкусовата биха имали възможност да получат достъп до суровини на по-ниски цени. Реформирането на системата на подкрепа за производството на храни ще повиши доходите в развиващите се страни. Въпреки че в бедните страни липсва търговска инфраструктура, това до известна степен ще намали огромните разлики в конкурентоспособността между производители от развити и развиващи се страни. Намаляване на субсидиите ще даде възможност на правителствата да използват средствата за постигането на други цели.

Ефектите, които изпитват развиващите се страни, варират от неспазване на първоначално поставените цели – като осигуряване жизнеспособност на производителите, до гарантиране на продовол-

ствена сигурност в национален мащаб. Ниските цени принуждават производители да се оттеглят от сектора, а това е фактор, подпомагащ окрупняването на големите производители от сектора. Може да се добави и нерационалното разпределение на подкрепата в сектора, при което най-голяма част от помощите получават големите производители, фигура 1.

Политиките на субсидиране обуславят фрагментация на световния пазар. Създадените общности с ограничителни търговски режими за външни партньори се изолират от негативните тенденции, развиващи се на международните пазари. Според Joseph Stieglitz (2006) в САЩ около 25 000 от най-богатите производители на памук получават общо субсидии между 3 и 4 млрд. долара. Същевременно повишеното предлагане на памук намалява цените. Дъмпинговите цени тласкат към фалит над 10 млн. производители в Субсахарска Африка. Субсидиите често са причина и за разрушаване на връзките с търговски партньори. Широко използваните в ЕС субсидии и търговски ограничения за внос са сериозен проблем пред постигане на прогрес в световните търговски споразумения. Бедните страни не разполагат с необходимите ресурси – както финансови и политически, така и технологични, за да изолират пазарите от негативните ценови тенденции или да поркрепят експорта си.

2. Практики на субсидиране в САЩ

Традициите на САЩ в подкрепата на земеделието датират от времето 1933-1936 г., когато се търсеха ефективни мерки за излизане от Великата депресия чрез серия от програми, наречени "New deal" (National archives 2013). Към момента САЩ разпола-

гат с най-развитата система от мерки за подпомагане на фермерите. Налични са разнообразни форми за подпомагане, като се предоставя защита срещу голяма част от рисковете. Системата за разпределение на плащанията към фермерите генерира дисбаланс: само 10 % производителите получават средно по \$32 043 средно на година за периода 1995-2012 г., 80 % за същия период получават по \$604 на година (по данни на United states department of agriculture – USDA)

Плащания се извършват в различни направления според конкретните условия (пазарни, климатични и др.). Възможностите варират от мерки с цел опазване на водите до защита от пазарни рискове. Въпреки че системата на подкрепа за фермерите в САЩ действа превантивно срещу широк кръг от рискове, тя е твърде дискутирана, големи обеми финансови средства се разпределят нерационално и се съсредоточават в малък брой едри фермери. Най-широко са застъпени осем вида подпомагане: директни плащания, пазарни кредити, антициклични плащания, плащания за запазване на земите, застраховки, помощи при бедствия, експортни субсидии и плащания за изследвания, свързани със земеделието.

„Директните плащания“ представляват средства, изплащани директно на производителите на 10 вида култури: пшеница, царевица, сорго, ечемик, ориз, соя, маслогайни култури и фъстъци. Повечето директни плащания са базирани на историческа справка за използването на земята за конкретните култури. Регистрирани са случаи, в които дори се извършват директни плащания за земя, чиято актуална употреба не е земеделие. Като обем директните плащания възлизат на около 5 млрд. щатски долара годишно.

Фигура 1. Директни плащания в САЩ

Източник: собствена разработка по данни на USDA

„Директните плащания“ са най-дискутираната програма за подкрепа на фермерите в САЩ. Натискът за преразпределяне средствата към други сектори в момент на високи цени и рекордни приходи за фермерите е силен. За да се избегне обществено недоволство, програмата „Директни плащания“ се актуализира и се търсят нови възможности при разпределяне на плащанията. Срещу тази програма са налице протести от широк кръг неправителствени организации (Cato Institute, Environmental Working Group и др.), но правителството в САЩ единствено актуализира на методите на изплащане на парите към фермерите.

„Застраховане“ – програма, която финансира застраховане на производителите срещу неблагоприятни климатични условия, вредители и ниски пазарни цени. Към USDA е създадена целева агенция RMA (Risk Management Agency) за управление на риска в земеделието. Официалната мисия на RMA е управление на бизнес риска чрез ефективни пазарно ориентирани решения. Застрахова-

телните полици се продават и обслужват от 16 частни застрахователни компании, които също получават субсидии за административен и застрахователен риск. Правителството подкрепя фермерите по-емайки 2/3 от стойността на полиците. След 2001 г. американското правителство е изразходвало около \$50млрд. за подкрепа по тази програма, само половината от парите са достигнали до производителите. През 2011 г. плащания по тази програма получават над 11 000 фермери. Субсидиите варират от \$100 хил. до \$1 млн. за едно стопанство. Въпреки това също е налице огромен дисбаланс, само 1 % от фермерите са получили над \$220хил., докато 80 % са били субсидирани с до \$5000. Изследване на разпределението на субсидиите по тази програма показва задълбочаващи се различия между едрите и малките стопанства. Това е програма с твърде дискуссионен ефект върху фермерите след като само 50 % от \$50 млрд. достигат до фермерите.

Фигура 2. Плащания по програма "Застраховане"

Източник: собствена разработка

„Пазарни кредити“ – това е подпомагане, извършвано по програма, която стимулира свръхпроизводството чрез поставянето на минимални цени. Чрез тази мярка също се подпомагат десетте култури (виж по-горе). През 2002 г. обхватът на подкрепата чрез тази мярка се увеличи, обхващайки селскостопански продукти като вълна, мед, грах, леща и др. Разходите по тази програма достигат \$1-7 млрд. годишно. Също така по тази програма плащания се получават за производство на т.н. допълващи производства. Производителите не получават субсидии по тази програма само когато пазарните цени са ниски. Пазарните кредити е програма, пораждаща редица дискусии и противоречия поради пропуските си. Производителите могат да заявят плащания при ниски пазарни цени, като впоследствие получават едновременно държавната под-

крепа и вероятно по-високи цени на пазара. Плащанията по тази програма поражда широки дискусии поради откриващите се възможности за предоставяне на подвеждаща информация към правителствените агенции, което дава като резултат свръхпечалба за фермерите.

„Антициклични плащания“ – това е подпомагане, извършено по програма, която обхваща отново десетте култури (виж по-горе) под формата на директни плащания. Плащанията по тази програма се извършват в моменти на ниски цени на пазара и след съответното изследване на ретроспективното движение на цените. Годишните разходи по тази програма възлизат на около \$1-4 млрд. Антицикличните плащания се приемат като програма, която нанася значително по-малко вреди на пазара в сравнение с „пазарните кредити“.

Фигура 3. Антициклични плащания за фермерите в САЩ за периода 2002-2012 г.
Източник: собствена разработка по данни на USDA

„Консервационни субсидии“ – това подпомагане се осъществява по програма, създадена през 1985 г. с цел плащания към фермерите да не засаждат зърно. Това подпомагане на производителите преследва няколко цели: отговор на щетите, нанесени от свръхпроизводството, както върху пазара, така и върху околната среда. Една трета от фермерите бенефициенти към тази програма са фермери извън активния бизнес и те получават субсидиите без дори да работят. „Застраховка“-подпомагането по тази програма покрива рисковете, произтичащи от климата, вредители и ниски цени на пазара. Застрахователните поли-

ци по нея се продават от 16 застрахователни компании, които получават директно федералните субсидии. Застрахователите оперират като картел, получавайки високи печалби от застрахователните премии. По тази програма годишно се изразходват около 3 млрд. долара. Консервационните субсидии имат за цел да бъдат съхранени определени площи, според американското правителство, по обективни причини. Освен че разпределя неефективно огромни суми, този вид плащания повишава ценовата волатилност. Последният може да се получава и от организации с друг предмет на дейност освен земеделие.

Фигура 4. Консервационни субсидии
Източник: собствена разработка по данни на USDA

„Помощ при бедствия“ – правителството в САЩ чрез тази програма подпомага производителите на широк кръг от култури. Критериите, по които Конгресът на САЩ обявява „бедствено положение“, не са високи и се разпределят плащания без значение дали фермерите са пострадали значително, или не. През 2008 г. стартира нова програма за помощ при бедствия с цел намаляване на плащанията по тази програма, но въпреки това се изразходват около 3,8 млрд. щатски долара годишно. Тази програма предоставя на производителите в САЩ конкурентни предимства в световен мащаб, в случаи на природни бедствия.

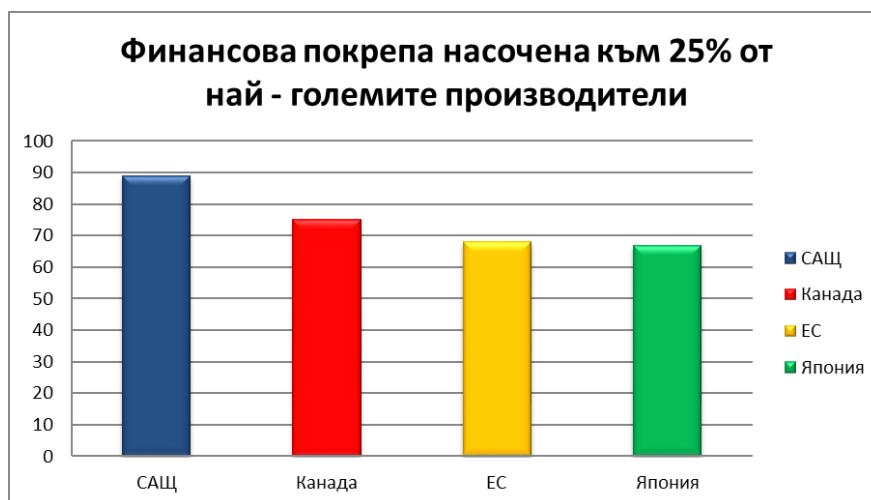
„Експортните субсидии“ – това е група от мерки, целящи подпомагане на износителите на храни. Програмата за достъп до пазара разпределя около 140 млн. щатски долара годишно и подкрепя дейности като рекламни кампании в чужбина. Бенефициентите на такива програми – освен производителите на храни, са включително и фирми за производство на спиртни напитки и храни за домашни животни.

„Изследванията за земеделието“ – правителствени агенции в САЩ като NASS (National Agricultural Statistical Service) изразходват около 3 млрд. щатски долара годишно

за изследвания, подпомагащи земеделските производители. Повечето индустрии изразходват свои средства за изследвания и статистика. Това обаче не е така със земеделието в САЩ.

Чрез субсидиите общата подкрепа за производителите на зърно в САЩ достига 35 млрд. щатски долара годишно. В момента се преразпределят огромни обеми средства от данъкоплатците към малък на брой производители. От една страна това се възприема като несправедливост, тъй като бенефициенти са неголям брой производства, а от друга – по този начин правителството осигурява силен аграрен сектор, социален мир и решава въпроси, свързани с националната сигурност.

Все по често на дневен ред се появяват екологични проблеми, свързани със субсидиите. След 2002 г. в щата Вашингтон, САЩ, работят програми за спестяване на питейна вода и цената за 30 млн. литра вода се оценява на \$16 млн. Както е известно, водата, потребявана от фермерите в САЩ, е субсидирана, а това стимулира нерационалното и използване. Също така прекомерното използване на вода в земеделието оказва съществено влияние върху водния цикъл.

Фигура 5. Финансова подкрепа

Източник: собствена разработка на базата на данни от WTO 2003-2012

Важна особеност е разпределението на субсидиите между производителите на храни. За периода 1995-2012 г. в САЩ са раздадени \$292,5 млрд. субсидии, в това число 177,6 млрд. директни плащания, \$53,6 млрд. субсидии за застраховка на реколтата, \$38,9 млрд. консервационни субсидии, \$22,5 млрд. плащания при настъпили природни бедствия. Според USDA в САЩ 62 % от производителите на храни не получават субсидии, 10 % от производителите инкасира 75 % от всички субсидии. Фигура 1 илюстрира огромния дисбаланс при разпределение на субсидиите сред производителите не само за САЩ но и за Канада, Европа и Япония. С това подчертаваме, че съществуващите дисбаланси при разпределението на субсидиите може да се наблюдават не само в САЩ, но също така и в други региони на света.

3. Политиките на субсидиране в Европа

В Европа съществуват разлики в получаваните субсидии от земеделците в различните държави. Въпреки общата селскостопанска политика, днес подкрепата, която получават производителите на храни в страни – членки на ЕС, е твърде различна. По този начин субсидиите са източник на неравнопоставеност сред производителите на храни не само в Европа но и в световен мащаб. Освен това формите на подпомагане на производителите варират.

В Европа през последните двадесет години се наблюдава увеличение на подкрепата за земеделието като абсолютна стойност. Повишаването именно като абсолютна стойност е поради приемането на нови страни – членки на Евросъюза. Въпреки това подкрепата за фермерите от сектора намалява от 39 % през 1986-1988 г. до 22 % за периода 2008-2010 г. През периода 2000-2007 г. са изразходвани 330 млрд. евро и това представлява 44 % от бюджета на ЕС, през периода 2007-2013 г. (фиг. 2) сумата възлиза на 371 млрд. евро а от 2014 до

2020 г. са предвидени 435,6 млрд. евро.

Вносът на субсидирани храни в пълна сила оказва влияние върху пазара в България след 2007 г. Свободното движение на стоки в рамките на ЕС, навлизането на големи търговски вериги и неадекватната държавна намеса на пазара породиха изостряне на кризата в селското ни стопанство.

Търговските вериги, които навлязоха на българския пазар, „възпитават“ потребителите в афинитет към ниските цени. Същевременно те изискват намаляване на цените от страна на български производители с до 70 %, достигайки нивото на субсидирания внос.

В редица страни от Европа съществуват регулации, ограничаващи гъмпинга на цените. В Словакия е въведено ограничение – 51 % от предлаганите стоки да бъдат местно производство, във Франция е въведена 100 км зона, от която конкретният търговски обект трябва да се снабдява с храни за продажба. Липсата на съответстваща регулация в България позволи на няколко търговски вериги да наложат нови правила на търгуване, използвайки пазарната си сила. През този период ролята на държавата като регулатор се ограничи само до слеждане на потребителските цени. Това еднозначно постави българските производители в условията на конкуренция с гъмпингови цени. По-уместната роля на държавата е като регулатор, следящ концентрацията на пазарна сила в търговските вериги. В точките на натрупване държавата трябва да разсейва концентрираната пазарна сила.

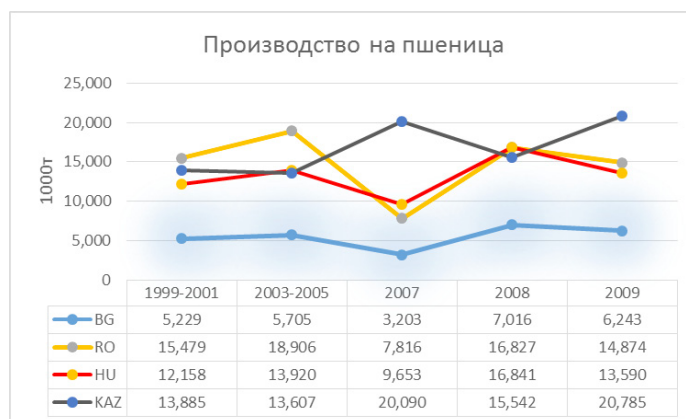
Въпреки това обаче негативните тенденции на пазара бяха оставени да се развиват. Не бяха отчетени тенденциите на оттегляне на икономически активното население от селското стопанство в страната поради намаляващата му привлекателност. В резултат на това консумацията на вносни храни в България достигна рекордни стойности.

Фигура 6. Разходи на ЕС

Източник: Chris Edwards, Budget&Tax News - February 2007, The Heartland Institute

Същевременно субсидиите за производителите в България са съсредоточени в ограничен кръг бенефициенти. Нерационалното и неефективно разпределение на субсидиите в ЕС има разрушаващ ефект за пазара. Днес в ЕС 80 % от средствата се получават от около 20 % от бенефициентите. Според официални данни на Министерството на земеделието и храните в България за 2012 г. едва 3,4 % от бенефициентите получават 80 % от средствата (Мария Иванова 2013). Десетте най-големи

зърнопроизводители в страната са получили 34 млн. лева за 2012 г., при това пет от бенефициентите получават 62 % от тази помощ при положение, че са контролирани от един собственик. За сравнение почти 80 хил. фермери са получили общо 841 млн. лева. Освен това, зърнопроизводителите са облагодетелствани в сравнение с другите сектори. За България това твърдение е подкрепено от статистическите данни на FAO, където се вижда стабилност при зърно производството в страната (фиг.7).

Фигура 7. Производство на пшеница

Източник: собствена разработка по данни на FAO

Неравнопоставеността на субсидирането в ЕС сред страните членки и фокусът към зърнопроизводителите имат негативен ефект за България. Отворените граници предполагат по-лесно проникване на внос, като в случая става въпрос за субсидиран внос на дъмпингови цени. Производството на храни, изключваме зърното, намалява и същевременно се наблюдава тенденция на изнасяне на производства от България към съседните Гърция и Турция. Именно по-изгодните финансови условия в съседните страни създават предпоставки за изнасяне на производство от страната.

4. Субсидиите и околната среда

Субсидиите стимулират увреждането на околната среда. Един от способите е при търсене на свръхпроизводство, при който обработваемата земя необосновано се увеличава. Пример за това е Бразилия и изсичането на тропическите гори. В този случай, за да се получат субсидии, често се обработва слабо продуктивна земя, която преди това е била залесена.

Субсидиите стимулират използването на пестициди и торове, които увреждат трайно земята. Производството в неплодородни почви изисква използването на химикали, което уврежда водите и други системи, свързани с тях. В редица страни, включително България, има почви, които са негодни за употреба поради прекомерната употреба на химикали. Както е известно, субсидираното земеделие използва най-голямо количество торове, пестициди и други химикали, които влияят негативно на качествата на почвата и водите. Един от ефектите при намаляване на субсидиите би бил стимулиране на фермерите да бъдат повече иновативни и да търсят нови възможности на пазара и нови източници на доходи. Използваните химикали в земеделието попадат в подпочвените води, а от там и в питейната вода. Замяряването оказва крайно негативен ефект и върху растителните и животинските видове, по-

паднали в замърсена зона.

Американското правителство продава вода за напояване само за част от пазарната цена. Според Norman Myers (2001 г., с. 136) през 90-те години на XX в. щатът Вашингтон заплаща за около 30 млн. литра вода дневно около \$13 млн. Това предизвиква прекомерна употреба и остави без вода жителите на западните щати. В останалите сектори от икономиката радикални промени се случват, без да се субсидират фирмите. При производството на храни се наблюдава дисбаланс, субсидира се само около 36 % от общото производство на земеделска продукция, като се субсидира предимно производството на зърно (Backer 2001).

5. Ефекти върху пазара

В много случаи субсидиите постигат желаните ефекти, но са и причина за неравнопоставеност на пазарните участници. Субсидираният износ от Европа или САЩ не позволява на производители от развиващите се страни да бъдат конкурентни на пазара. Това важи с пълна сила за страните от Субсахарска Африка. Дъмпинговите цени са един от факторите, които затрудняват производството на храни в развиващите се страни. Производителите без субсидии са подложени на силен пазарен натиск от дъмпингови цени, високи цени на енергията и факторите за производство.

Субсидираните производители на памук в САЩ се конкурират с дъмпингови цени на световния пазар. Над 10 млн. производители на памук в Субсахарска Африка са на ръба на оцеляването заради дъмпинговите цени на американския памук, продаван на по-ниски цени на световния пазар (Stieglitz 2006).

За Африка интеграционните общности предизвикват допълнителни затруднения за търговията на континента. Съществуват над 20 интеграционни общности със свои търговски режими (Марinov 2013). Не са редки случаите на членството на една страна в няколко общности, което създава

прекалено високи бариери пред регионалната търговия. Често внос на зърно от съседна страна е по-скъп от вноса на субсидирано зърно от САЩ или Европа. Друг фактор, който затруднява регионалната търговия, са конфликтите между държавите и етносите от различен характер.

При повечето пазари цената на произвежданата продукция се намира чрез баланс на търсенето и предлагането на самия пазар. В повечето индустрии ценовият баланс е резултат от търсенето и предлагането, обемите на печалба са знак за потенциалните инвеститори, спад на пазара резултира в намаляване на разходите, а това е стимул за предприемачите за внедряване на новости, за да предоставят по-добра продукция на по-ниски цени.

Субсидиите като непазарна мярка бلامират пазарните инстинкти на пазарните участници, като по този начин чисто пазарните сигнали губят значението си. Свърхпредлагането на пазар в нормални условия води до намаляване на производството на конкретен актив и стабилизиране на цената. При субсидирано производство това оказва незначително влияние върху производството. Всички тези пазарни механизми не съществуват на субсидираните пазари или са приглушени. Самият процес по намиране на балансирана цена на пазара е продуктивен за икономиката. Излъчваните пазарни сигнали като ниво на печалба, знакови инвестиции, спадане на пазара стимулират търговците да са иновативни в намаляването на разходите и повишаване на производителността си.

Чрез субсидирането се преразпределя голям обем финансов ресурс. Това е предпоставка за възникване на конфликти сред различни социални групи. Субсидиите преразпределят националното богатство, като съсредоточават средства в малка група фермери. Както е известно, не всички селскостопански производства се субсидират и това е източник на неравенство. Субсидиите се разпределят неравномерно,

зърнопроизводителите получават най-голяма част от субсидиите в противовес на производителите на други храни. Чрез бلامиране на пазарните механизми субсидиите изкривяват конкуренцията и често вредите за икономиката за по-големи от ползите

На практика такива програми са обект на бюрократична неефективност, често бенефициентите са уличавани в измами. Субсидиите оказват негативен ефект върху деловите връзки между търговските партньори. Факт е, че малките стопанства не разполагат с организационен и финансов капацитет, за да получат необходимите средства. Програмите за субсидиране на земеделието са твърде несправедливи и разпределението на субсидиите е предпоставка за конфликти между субсидирани производители и такива, подложени на пазарен натиск от дъмпинговите цени.

Друг интересен факт е, че субсидиите най-често са в полза на търговците. Структурата на пазара не позволява производителите да получат ползите от субсидиите. Пазарната сила е съсредоточена в големите търговци разполагащи с по-висок финансов и организационен капацитет, сравнен с производителите на храни. Липсата на адекватна регулация позволява в крайна сметка подкрепата за производителите на храни да не е в тяхна полза.

Глобалната криза, съчетана с бурното развитие на технологиите, интензифицират конкуренцията в световен мащаб. При тези условия националните правителства се изолират от негативните тенденции на световните пазари чрез въвеждането нови регулаторни режими. Основен обект на последните регулации на СТО са политиките на субсидиране, дъмпинг и подкрепа на износа.

Ефектите върху крайните потребители от използването на политики на субсидиране са в възможни в няколко насоки:

- неефективно преразпределение на ресурсите – пренасочване на финансов ре-

Статии

курс към бизнеси в отлично финансово състояние;

- повишаване на ценовата волатилност, което се изразява в оттегляне на икономически активно население от производството на храним, затруднен достъп до храни в урбанизираните райони и високи цени за крайния потребител;
- свръхпроизводството, защото количеството произведена продукция не е следствие от взаимодействието между търсенето и предлагането на пазара;
- субсидиите се превръщат в сериозен проблем и стават причина на фрагментиране на глобалния пазар, изостряне на търговските конфликти, още по-голямо задълбочаване на неравенството между развити и развиващи се страни;
- не на последно място можем да посочим, че субсидиите създават предпоставки за производство, несъобразено с околната среда.

Изводи

Първо: Поради гуалната същност на субсидиите и противоречивостта на постигнатите резултати те често са използван инструмент без ясно да се балансираат взаимоотношенията на широкия кръг стопански субекти. Комплексните търговски взаимоотношения, дисбалансите в световната икономика и растящото неравенство изискват нов подход за решаване на проблемите. Докато в Европа и САЩ се изхвърлят между 1,2 и 2 млрд. тона храни годишно, в 48 страни по цял свят (включително 33 страни от Субсахарска Африка) ежедневно гладуват над 700 млн души. Тези факти еднозначно показват, че пазарната логика днес не отразява потребностите на съвременното общество. Прекомерната подкрепа на производителите в развитите страни изправя пред непреодолими преграни тези в развиващите се гържави. Въпреки

че субсидиите не са единствената причина за негативните ефекти на световните пазари, те са в основата на неравенството и фрагментирането на пазара.

Негативните последици от субсидиите не се изразяват само в разрушаване на пазара, те се наблюдават и върху околната среда. Химикалите, използвани в земеделието, трайно увреждат почвите. Напояването в големи размери влияе върху водния цикъл и е един от факторите за повишаване нивото на световния океан. Субсидиите би трябвало да бъдат предмет на балансирана политика, отчитаща както пазарните интереси, така и факторите на околната среда.

Второ: Подкрепата на местното производство на храни за всяка страна е обект на националната сигурност. Избягването на негативните ефекти от субсидиите е свързано с намирането на прецизен баланс. Когато една индустрия се намира в начална фаза на развитие, се предполага подкрепа с цел конкурентоспособност и утвърждаване на позициите и на международния пазар. Също така субсидирането се приема като положително за индустрия, пряко засягаща националната сигурност. Производството на храни в силен аграрен сектор за всяка страна е въпрос на национална сигурност. Това е и основният аргумент за субсидиране на производството на храни. Още повече, субсидиите са често използван инструмент за въздействие върху пазарните субекти с цел промяна на тяхното пазарно поведение.

Литература:

1. Маринов, Е. Стокова структура на външната търговия на регионалните интеграционни общности в Африка, Икономическа мисъл, бр. 4, 2013 г.
2. Иванова, М., 2013, Влагателите на субсидии, достъпно на: http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2013/02/26/2011335_vladetelitate_na_subsidiiite/?sp=0#storystart, (последно посетен на 10.06.2013 г.)
3. Edwards, C., 2009, Agricultural Regulations and Trade Barriers, Cato Institute Policy Analysis, <http://www.downsizinggovernment.org/agriculture/regulations-and-trade-barriers> (последно посетен на 11.06.2013 г.).
4. Becker, G. S. Farm Community Programs: A Short Primer, Congressional Research Service, March 19, 2001.
5. Institution of Mechanical Engineers (2013) Global food: Waste not, want not. IME publications. http://www.imeche.org/docs/default-source/reports/Global_Food_Report.pdf (последно посетен на 06.06.2013 г.).
6. Konandreas, P., 2012, Trade Policy Responses to Food Price Volatility in Poor net-importing Countries, issue paper 42, June 2012, International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD).
7. Mayers, N., и Jennifer Kent (2001) Perverse Subsidies: How Tax Dollars Can Undercut the Environment and the Economy, Island Press.
8. National Archive, 2013, "The New Deal", available at <http://www.archives.gov/research/alic/reference/new-deal.html> (последно посетен на 06.06.2013).
9. Stieglitz, G., The Tyranny of King Cotton, guardian.co.uk, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2006/oct/24/stig> (последно посетен на 24.05.2013).
10. The International Bank for Reconstruction and Development (2012), Global Monitoring Report: Food Prices, Nutrition, and the Millennium Development Goals, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1327948020811/8401693-1327957211156/8402494-1334239337250/Overview.pdf> (последно посетен на 11.06.2013).
11. World Trade Organization (WTO) (2012), Report on G-20 Trade Measures, 31 May 2012 г., http://www.wto.org/english/news_e/news12_e/g20_wto_report_may12_e.doc, (последно посетен на 11.06.2013).
12. World Trade Organization (WTO) (2012), World Trade Report 2012: Trade and Public Policies: A Close Look at Non – Tariff Measures in the 21st Century, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr12-2a_e.pdf, (последно посетен на 11.06.2013).